

Кучеренко Ірина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичного мовознавства,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
kucherenkoia@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: освітній процес, прецедентний текст, національно-мовна особистість, лінгводидактика.

Розвиток молодого покоління нової генерації передбачає цілісне безперервне формування комунікативної компетентності особистості, усвідомлене засвоєння і відтворення національних мовленнєвих, соціальних, культурних норм та цінностей. Цілеспрямований розвиток мовної особистості учня відбувається у процесі вивчення української мови і літератури. Сучасна лінгводидактика акцентує увагу на текстоцентричному принципі мовно-літературного навчання, використанні текстів з метою засвоєння мовних одиниць, осмисленому контекстуальному з'ясуванні їх семантичних, граматичних, стилістичних значень і взаємозв'язків, усвідомленні стилістичної диференціації висловлювання на рівні тексту. Важливим і цінним дидактичним

засобом формування національно-мовної особистості є прецедентний текст.

Прецедентний текст є одним із найважливіших понять мовознавства, міжкультурної комунікації, лінгвокультурології, соціології. Нині означене поняття входить і в царину методики навчання української мови та літератури.

Дослідження прецедентних текстів здійснюється на основі різних підходів: когнітивного (Д. Багасва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних), лінгвокультурологічного (Ф. Бацевич, В. Костомаров, Ю. Прохоров), структурно-семантичного (А. Кожин, О. Савченко), комунікативно-прагматичного (Л. Балахонська, О. Земська), функціонального (І. Алещанова, К. Іванова, О. Селіванова, Ю. Сорокін, А. Супрун) та методичного (Н. Голуб, О. Горошкіна, Вікторія Дороз, І. Кухарчук, А. Нікітіна, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Яценко).

Уперше термін «прецедентний текст» увів в науковий простір Ю. Караулов у 1987 році й охарактеризував його як текст:

– значущий для тієї чи тієї особистості в пізнавальному та емоційному плані;

– що має надособистісний характер, тобто добре відомий широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників;

– звернення до нього відбувається неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [1].

Ю. Прохоров справедливо зазначає, що, «по-перше, прецедентні тексти належать мовній культурі певного етносу, використання яких пов'язано з реалізацією в достатньо стереотипізованій формі стандартних для цієї культури ситуаціях мовленнєвого спілкування. Саме в цьому випадку, належачи до певної етнокультурної мовної особистості, прецедентний текст може бути використаний у спілкуванні, оскільки мається на увазі аналогічна його наявність в іншій особистості. По-друге, покликання на прецедентні тексти має як прагматичну спрямованість, виявляючи якості мовної особистості, її цілі, мотиви та настанови, ситуативні інтенціональності, так і лінгвокогнітивну, реалізація якої включає особистість у мовленнєве спілкування саме цією культурою, цією мовою» [3].

Прецедентний текст – це еталонний текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей [2, с. 141]. Прецедентні тексти як готові інтелектуально-емоційні символи, культурно-аксіологічні знаки виявляють себе в мовленні як прецедентні висловлювання й імена. Прецедентні тексти засвідчують культурне надбання нації й

інтелектуальну повноту розвитку особистості. Такий тип тексту, добре знайомий будь-якому члену національної лінгвокультурної спільноти і звернення до нього багаторазово поновлюється в процесах комунікації, завдяки пов'язаним з цим текстом прецедентним висловленням або прецедентним іменам. Звернення до прецедентних текстів відбувається через їхні символи – це, передусім, прецедентні висловлювання, прецедентні імена, власне прецедентні тексти, прецедентні ситуації.

До основних джерел прецедентних текстів належать: тексти художньої літератури, релігійні тексти, усна народна творчість (казки, пісні, прислів'я, приказки тощо), вислови відомих людей, цитати, епіграфи; кінематографія тощо.

Прецедентні тексти як феномени є своєрідними еталонами культури і матеріальним виявом ментальності народу. Прецедентний текст як національне надбання є символом, що передає культурний досвід, одиницею осмислення й усвідомлення людських цінностей крізь призму мови за допомогою культурної пам'яті. Прецедентний текст характеризується ціннісним смисловим підтекстом, інваріантом сприйняття, системою смислів, що відображається в когнітивній базі і словниковому запасі мовців як представників нації.

Основні ознаки прецедентного тексту: популярний і відомий усім представникам лінгвокультурної спільноти; актуальний в пізнавальному й емоційному аспекті (прецедентний текст завжди викликає виразне уявлення про загальне і обов'язкове для всіх носіїв певного національно-культурного менталітету); звернення до прецедентних текстів постійно відновлюється і оживає в дискурсивному мовленні представників етносу.

Прецедентними текстами українського народу є, наприклад, такі: «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», «Реве та стогне Дніпр широкий» (Т. Шевченко), «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» (І. Котляревський), «Ще не вмерла Україна» (П. Чубинський, М. Вербицький), «Лебеді материнства» (В. Симоненко), «Два кольори» (Д. Павличко), «Пісня про рушник» (А. Малишко), «Ніч яка, господи! Місячна, зоряна...!» (М. Старицький) та ін.

Особливістю прецедентних текстів є те, що жоден попередній текст не наводиться в новому тексті повною мірою. Його використання здійснюють і виражають прецедентними цитатами, іменами, висловленнями, ситуаціями, які асоціюються з прецедентним текстом. Прецедентні тексти характеризують певну історичну епоху, є виявом національної ментальності, культури, складовою етнічної комунікації.

Навчальний прецедентний текст – це словесний дидактичний засіб навчання української мови, що узгоджений із темою й метою уроку, містить цінну соціокультурну інформацію для учнів як представників української нації.

Практичне використання прецедентних текстів досить широке і різноаспектне. Вчитель може застосовувати у процесі мовно-літературного навчання як весь текст, так і його частину (мікротему чи мовну одиницю будь-якого рівня). Під час використання прецедентних текстів на уроці української мови та літератури потрібно враховувати їх специфіку і змістове наповнення, виховний потенціал і типологію. Важливо, щоб учень осмислено сприйняв й усвідомив смисл тексту, інформацію, закодовану в ньому, інтерпретував її і доречно застосовував у процесі власної мовленнєвої діяльності.

Література

1. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 363 с.
2. Кучеренко І. А., Мамчур Л. І. Основи мовної комунікації : навчальний посібник. Умань: Візаві, 2018. 270 с.
3. Прохоров Ю. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 224 с.